

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی
گروه علوم تربیتی
پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد
رشته تحقیقات آموزشی

عنوان:

بررسی رابطه سازگاری عاطفی - اجتماعی و سبک های هویت با
سازگاری تحصیلی در دانش آموزان متوسطه شهر تبریز در سال
تحصیلی ۹۰-۹۱

استاد راهنما:

دکتر موسی پیری

استاد مشاور:

دکتر جواد مصرآبادی

پژوهشگر:

رحمان رحیمی

تیر ۱۳۹۱

تبریز- ایران

تقدیم به:

پدر و مادر مهربانم...

شمع‌های فروزانی که شعله آن با چراغ راهم بود...

بِسْمِ الْعَدْوَسِ قَدْسِي مَنِي

الهی...!

یکتای بی‌همتایی، قیوم توانایی، بر همه چیز مینایی، در همه حال دانایی، از عیب مصافایی، از شرک مبرایی، اصل هر دوایی، داروی
دل‌های، به تو رسد ملک خدایی

کجا باز یایم آن روزی را که تو ما را بودی و من نبودم، تا باز رسم به آن روزی میان آتش و دودم، اگر بدو کستی آن روز را یایم
پر سودم و ر بود خود را یایم به بود خود خسودم. از آن چه نخواستی چه آید و آن را که نخواندی کی آید، تلخ را چه سود اگرش آب خوش در جوار است
و خار را چه حاصل از آنکه بوی گل در کنار است.

اقرار کردم به مجلسی و بیچ کسی، ای یگانه که از هر لحاظ مقدسی، چه شود که اگر مجلسی را در نفس آخر و در اوج نیاز به فریادرسی.
به من کجاکن تا قبول کنم، دانسته یایم در مقابل دانش لایتناهی تو ندانستی بیش نیست و بدانم که دانایی تو بیشتر از آنی که من می
دانم و آن همه راحتی به اندازه‌ی یک قطره جز به یاری تو، دانستن نمی‌توانم.

به تماشا گویند و به آغاز و به پرواز کبوتر از ذهن

و اثرهای در قفس است!!!

پاس‌گذاری...

پاس خداوندی را که به من آموخت در محطه‌های شادی شکرگزار باشیم و فراموش نکنم، تمام داشته‌ها و دانسته‌هایم از لطف بی‌منت اوست و آموخت که در محطه‌های اندوهم صبور باشیم که همه‌ی غم‌ها رفتنی است و سر بلند کسی است که مطیع تقدیر و حکمت الهی باشد. اینک به پاس لطف الهی که پایان نامه‌ی حاضر، آماده شده است بر خود واجب می‌دانم از حمایت‌های بی‌دریغ، بذل توجه و مساعدت‌های استاد ارجمند جناب آقای دکتر موسی سپری پاس‌گذاری نمایم. از جناب آقای دکتر حواد مصر آبادی، که مشاوره این پایان نامه را بر عهده گرفتند، کمال تشکر را دارم. هم‌چنین از اساتید گرانقدر جناب آقای دکتر زوار، آقای دکتر یارمحمدزاده، آقای دکتر یوسفی، آقای دکتر یعقوبی و خانم دکتر قریشی به پاس زحمات بی‌دریغ و پشهادت سازنده‌شان کمال امتنان را دارم. و از آقای دکتر زوار نیز پاس‌گذاری که قبول زحمت فرموده و داوری این تحقیق را بر عهده گرفتند.

و بوسه می‌زنم بر دستان مادر و پدر عزیزم که توانستم زیر سایه مهربانی و صبوری‌هایشان در راه کسب علم و دانش قدم بردارم. هم‌چنین تشکر می‌کنم از برادران و خواهران عزیزم، به پاس کمک‌های بی‌دریغ و دگرگونی‌های بی‌پایان‌شان، که بهترین پشتیبان من بودند. و در آخر تشکر می‌کنم از کلیه عزیزانی که در نوشتن این پایان نامه ما را یاری کرده‌اند.

رحمان رحیمی

تیرماه ۹۱

فصل اول: کلیات تحقیق

چکیده.....	ث
مقدمه	۲
بیان مسأله	۴
اهمیت و ضرورت پژوهش.....	۷
هدف‌های پژوهش.....	۹
هدف کلی پژوهش.....	۹
اهداف‌های جزئی پژوهش.....	۹
سؤال‌های پژوهش	۱۰
تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرها.....	۱۱
الف- تعریف مفهومی متغیرها.....	۱۱
ب- تعریف عملیاتی متغیرها	۱۲

فصل دوم: ادبیات و پیشینه تحقیق

مقدمه	۱۴
بخش اول: دیدگاه‌های نظری درباره ی سازگاری.....	۱۶
دیدگاه تکاملی.....	۱۶
دیدگاه پدیدارشناختی.....	۱۶
دیدگاه روان تحلیل گری.....	۱۷
دیدگاه یادگیری اجتماعی.....	۱۸
دیدگاه شناختی.....	۱۸
نظریه روان کاوی اجتماعی هورنای.....	۱۹
معیارهای سازگاری.....	۲۰
سازگاری تحصیلی.....	۲۱
عوامل موثر در فرآیند سازگاری تحصیلی.....	۲۱
بخش دوم: سازگاری عاطفی - اجتماعی.....	۲۵
تعریف سازگاری عاطفی.....	۲۵
افسردگی.....	۲۵
تعریف افسردگی.....	۲۶

۲۶	نظریات افسردگی.....
۲۶	نظریه سیلگمن.....
۲۶	نظریه فروید.....
۲۷	سازگاری اجتماعی.....
۲۷	پرخاشگری.....
۲۸	نظریات پرخاشگری.....
۲۸	نظریه بوشمن و اندرسون.....
۲۹	نظریه ناکامی - پرخاشگری.....
۲۹	نظریه چرخه خشونت.....
۳۰	نظریه یادگیری اجتماعی.....
۳۲	محبوبیت.....
۳۳	رفتار جامعه پسند.....
۳۳	مدل توسعه اجتماعی.....
۳۴	بخش سوم: مفهوم هویت.....
۳۴	هویت از منظر روان شناسان.....
۳۵	نظریه اریکسون.....
۳۸	نظریه هویت جیمز مارسیا.....
۴۰	نظریه هویت برزونسکی.....
۴۲	دیدگاههای علوم اجتماعی درباره هویت.....
۴۲	ایمل دورکیم.....
۴۳	عوامل موثر بر شکل گیری هویت.....
۴۴	پژوهش‌های انجام شده در داخل و خارج کشور.....
۴۴	الف: پژوهش‌های انجام شده داخل از کشور.....
۵۸	ب: پژوهش‌های انجام شده در خارج از کشور.....
۵۴	نتیجه گیری.....

فصل سوم: روش شناسی پژوهش

۵۶	مقدمه.....
۵۶	روش پژوهش.....
۵۶	جامعه آماری.....
۵۷	نمونه آماری.....
۵۹	ابزار اندازه گیری.....
۵۹	الف- سازگاری تحصیلی.....

۶۴.....	ب- سبک‌های هویت .....
۶۵.....	ج- سازگاری عاطفی - اجتماعی.....
۶۶.....	روش جمع آوری .....
۶۷.....	روش تجزیه و تحلیل داده‌ها .....

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهشی

۶۹.....	مقدمه .....
۷۰.....	بررسی نرمال بودن داده ها.....
۷۲.....	بررسی سؤال‌های پژوهشی .....
۷۲.....	سؤال پژوهشی اول .....
۷۴.....	سؤال پژوهشی دوم .....
۷۶.....	سؤال پژوهشی سوم .....
۷۸.....	سؤال پژوهشی چهارم.....
۸۱.....	سؤال پژوهشی پنجم .....
۸۵.....	سؤال پژوهشی ششم.....
۱۰۲.....	اطلاعات جانبی و سایر یافته‌های پژوهشی .....

فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری

۱۱۱.....	مقدمه .....
۱۱۱.....	خلاصه تحقیق.....
۱۱۳.....	بحث نتیجه‌گیری.....
۱۱۹.....	محدودیت‌های پژوهش .....
۱۲۰.....	پیشنهاد‌های کاربردی.....
۱۲۲.....	پیشنهاد‌های پژوهشی .....
۱۲۳.....	منابع فارسی .....
۱۳۲.....	منابع لاتین .....
۱۳۶.....	پیوست‌ها .....

فهرست جدول‌ها

عنوان.....	
صفحه	
جدول ۱-۳: آمار دانش‌آموزان نواحی پنج‌گانه‌ی آموزش و پرورش شهر تبریز	۵۷
جدول ۲-۳: آمار دانش‌آموزان انتخاب شده در نمونه پژوهش برحسب نوع مدرسه و جنسیت	۵۸
جدول ۳-۳: توزیع فراوانی و درصدی نمونه دانش‌آموزان	۵۸
جدول ۴-۳: نتایج آزمون کایزر- مایر- الکین و کرویت بارتلت سازگاری تحصیلی.....	۶۰
جدول ۵-۳: مؤلفه‌های استخراجی به همراه مقادیر ویژه	۶۱
جدول ۶-۳: بارهای عاملی. سؤالات پرسشنامه سازگاری تحصیلی با عامل‌های استخراج	۶۲
جدول ۷-۳: نامگذاری مؤلفه‌های پرسشنامه سازگاری تحصیلی.....	۶۳
جدول شماره ۸-۳: گویه مقیاس‌های سبک هویت	۶۴
جدول شماره ۹-۳: گویه‌های مقیاس‌های فرعی سازگاری عاطفی - اجتماعی	۶۵
جدول ۱۰-۳: روشهای آماری مورد استفاده برای هر سؤال پژوهش	۶۷
جدول ۱-۴: نتایج آزمون کولموگروف - اسمیرنف جهت بررسی نرمال بودن متغیرهای پژوهش.....	۷۰
جدول ۲-۴: میانگین و انحراف معیار مولفه‌های سازگاری عاطفی - اجتماعی و سبک‌های هویت	۷۲
جدول ۳-۴: نتایج آزمون همبستگی پیرسون بین مولفه‌های سازگاری عاطفی - اجتماعی و سبک هویت.....	۷۳
جدول ۴-۴: میانگین و انحراف معیار مولفه‌های سازگاری عاطفی - اجتماعی و سازگاری تحصیلی	۷۴
جدول ۵-۴: ضرایب همبستگی پیرسون بین ابعاد مولفه‌های سازگاری عاطفی - اجتماعی و سازگاری تحصیلی.....	۷۵
جدول ۶-۴: میانگین و انحراف معیار مولفه‌های سبک‌های هویت و سازگاری تحصیلی.....	۷۶
جدول ۷-۴: ضرایب همبستگی پیرسون بین سبک‌های هویت و سازگاری تحصیلی	۷۷
جدول ۸-۴: نتایج همگنی ماتریس واریانس - کوواریانس	۷۸
جدول ۹-۴: نتایج آزمون لون جهت بررسی همگنی واریانس	۷۸
جدول ۱۰-۴: میانگین و انحراف معیار متغیرهای سازگاری عاطفی - اجتماعی، سبک‌های هویت و سازگاری تحصیلی در بین دو جنس.....	۷۹
جدول ۱۱-۴: آماره چند متغیری لاندای ویلکز برای معناداری تفاوت سازگاری عاطفی - اجتماعی، سبک‌های هویت، سازگاری تحصیلی در دو جنس.....	۸۰
جدول ۱۲-۴: نتایج t مستقل برای مقایسه دو گروه دانش‌آموزان دختر و پسر از لحاظ نمرات سازگاری عاطفی - اجتماعی و سبک‌های هویت با سازگاری تحصیلی.....	۸۰
جدول ۱۳-۴: نتایج همگنی ماتریس واریانس - کوواریانس.....	۸۱
جدول ۱۴-۴: نتایج آزمون لون جهت بررسی همگنی واریانس.....	۸۱
جدول ۱۵-۴: آماره‌های توصیفی سازگاری عاطفی - اجتماعی، سبک‌های هویت و سازگاری تحصیلی دانش‌آموزان بر اساس رشته تحصیلی.....	۸۲

- جدول ۱۶-۴: آماره چند متغیری لاندای ویلکز برای معناداری تفاوت سازگاری عاطفی - اجتماعی، سبک‌های هویت و سازگاری تحصیلی بر اساس رشته تحصیلی..... ۸۳
- جدول ۱۷-۴: نتایج آزمون اثرات بین گروهی تحلیل واریانس نمرات متغیرهای سازگاری عاطفی - اجتماعی، سبک‌های هویت و سازگاری تحصیلی دانش آموزان رشته‌های، ریاضی فیزیک، علوم تجربی، علوم انسانی..... ۸۴
- جدول ۱۸-۴: نتایج آماره دوربین واتسون برای بررسی استقلال باقیمانده‌ها..... ۸۶
- جدول ۱۹-۴: نتایج آماره برای بررسی چند هم خطی متغیرها..... ۸۷
- جدول ۲۰-۴: ماتریس همبستگی بین متغیرهای پژوهش..... ۸۸
- جدول ۲۱-۴: متغیرهای وارد شده و خارج شده از مدل..... ۸۸
- جدول ۲۲-۴: خلاصه‌ی مدل رگرسیون..... ۸۹
- جدول ۲۳-۴: آزمون تحلیل واریانس برای بررسی معناداری مدل پنج..... ۹۰
- جدول ۲۴-۴: ضرایب رگرسیون ساده و استاندارد شده مدل پنج..... ۹۰
- جدول ۲۵-۴: وزن‌های رگرسیون مدل اشباع شده..... ۹۵
- جدول ۲۶-۴: شاخص‌های نیکوئی برازش مدل اشباع شده..... ۹۶
- جدول ۲۷-۴: وزن‌های رگرسیون مدل اصلاحی با حذف یک مسیر..... ۹۹
- جدول ۲۸-۴: شاخص‌های نیکوئی برازش مدل اصلاحی با حذف یک مسیر..... ۹۹
- جدول ۲۹-۴: مقایسه شاخص‌های کلی برازش مدل‌های اشباع شده و مدل اصلاح شده با حذف یک..... ۱۰۰
- جدول ۳۰-۴: نتایج همگنی ماتریس واریانس - کوواریانس..... ۱۰۲
- جدول ۳۱-۴: نتایج آزمون لون جهت بررسی همگنی واریانس..... ۱۰۲
- جدول ۳۲-۴: آماره‌های توصیفی سازگاری عاطفی - اجتماعی و سبک‌های هویت با سازگاری تحصیلی دانش آموزان بر اساس تحصیلات پدران..... ۱۰۳
- جدول ۳۳-۴: آماره چند متغیری لاندای ویلکز برای معناداری تفاوت سازگاری عاطفی - اجتماعی، سبک‌های هویت و سازگاری تحصیلی بر اساس میزان تحصیلات پدران..... ۱۰۵
- جدول ۳۴-۴: نتایج همگنی ماتریس واریانس - کوواریانس..... ۱۰۶
- جدول ۳۵-۴: نتایج آزمون لون جهت بررسی همگنی واریانس..... ۱۰۶
- جدول ۳۶-۴: آماره‌های توصیفی سازگاری عاطفی - اجتماعی، سبک‌های هویت و سازگاری تحصیلی دانش آموزان بر اساس میزان تحصیلات مادران..... ۱۰۷
- جدول ۳۷-۴: آماره چند متغیری لاندای ویلکز برای معناداری تفاوت سازگاری عاطفی - اجتماعی، سبک‌های هویت، سازگاری تحصیلی بر اساس میزان تحصیلات مادران..... ۱۰۹

فهرست شکل‌ها

- عنوان ..... صفحه
- شکل ۱-۲: خلاصه‌ی عوامل مؤثر در فرآیند سازگاری ۲۴

- شکل ۲-۲: الگوی عمومی پرخاشگری: نظریه‌ای نو درباره پرخاشگری انسان..... ۳۱
- شکل ۳-۱: آمار دانش‌آموزان نواحی پنج‌گانه‌ی آموزش و پرورش شهر تبریز به تفکیک جنسیت ۵۷
- شکل ۳-۲: نمودار اسکری کتل..... ۶۱
- شکل ۴-۱: منحنی توزیع هیستوگرام نرمال بودن متغیرها..... ۷۱
- شکل ۴-۲: نرمال بودن و خطی بودن باقی مانده‌های رگرسیون..... ۸۵
- شکل ۴-۳: یکسانی پراکندگی باقیمانده‌های در رگرسیون..... ۸۶
- شکل ۴-۴: نمودار مدل تحلیلی معادله رگرسیونی..... ۹۱
- نمودار ۴-۵: مدل‌های مدل اشباع شده عوامل موثر بر سازگاری تحصیلی..... ۹۴
- نمودار ۴-۶: مدل‌های مدل اصلاح شده عوامل موثر بر سازگاری تحصیلی با حذف یک مسیر..... ۹۸

چکیده:

در این پژوهش رابطه سازگاری عاطفی - اجتماعی و سبک‌های هویت با سازگاری تحصیلی دانش‌آموزان متوسطه شهر تبریز در سال تحصیلی ۹۰-۹۱ مورد بررسی قرار گرفته است. جامعه‌ی آماری شامل کلیه دانش‌آموزان مدارس متوسطه شهر تبریز در سال تحصیلی ۹۰-۹۱ بوده است. نمونه پژوهش شامل ۳۷۳ دانش‌آموز دختر (۱۹۱) و پسر (۱۸۲) بوده که به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای از میان مدارس متوسطه انتخاب شدند. برای اندازه‌گیری متغیرهای سازگاری عاطفی - اجتماعی از پرسشنامه‌ی (کریک و گروت پیتز، ۱۹۹۵)، سبک هویت (برزونسکی، ۱۹۹۲) و سازگاری عاطفی - اجتماعی از پرسشنامه‌ی (هنری بارو، ۱۹۴۹) استفاده شد. برای پایایی پرسشنامه‌ها از روش آلفای کرانباخ استفاده شد. پایایی پرسشنامه سازگاری عاطفی - اجتماعی ۰/۷۰، سبک هویت ۰/۷۳ و سازگاری تحصیلی ۰/۷۲ برآورد شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها نرم افزار *spss* و *amos* ویرایش ۱۸ استفاده شد. نتایج آزمون همبستگی پیرسون نشان داد بین مؤلفه‌های سازگاری عاطفی - اجتماعی، سبک‌های هویت، سازگاری تحصیلی رابطه پایینی وجود دارد. از سوی دیگر تحلیل واریانس چند متغیره *MANOVA* از نظر آماری تفاوت معناداری در ترکیب خطی نمرات سه متغیر در دو گروه دختران و پسران نشان داد. تحلیل‌های تک متغیری آزمون *t* مستقل نشان داد که دو گروه دختران و پسران تنها از نظر متغیر سازگاری عاطفی - اجتماعی تفاوت معناداری با هم دارند. و همچنین نتایج آزمون *MANOVA* از نظر آماری تفاوت معناداری بین رشته تحصیلی در ترکیب خطی نمرات این سه متغیر نشان داد. تحلیل‌های تک متغیری آزمون *F* نشان داد که دانش‌آموزان فقط در سبک سردرگم با هم تفاوت دارند. نتایج تحلیل رگرسیون و تحلیل مسیر نشان داد که تعهد، پرخاشگری ارتباطی، افسردگی، سبک سردرگم و پرخاشگری آشکار افسردگی بیشترین واریانس سازگاری تحصیلی را پیش بینی می‌کنند.

کلمات کلیدی: سازگاری، سازگاری عاطفی - اجتماعی، سبک‌های هویت، سازگاری تحصیلی

فصل اول:

کلیات پژوهش

مقدمه:

یکی از عناصر شکل‌گیری هر جامعه مدرسه است. مدرسه پس از خانواده محیطی است که انسان را تحت تأثیر فضا و مناسبات خود قرار می‌دهد. مدرسه همواره با تمامی عناصر موجود در آن، از جمله مدیر، معلم و روابط آنها با دانش‌آموزان در پیشرفت تحصیلی آنان نقش به‌سزایی دارند (شعبانی، ۱۳۸۹). هم‌چنین یکی از مسایل و مشکلات اساسی نظام آموزشی هر کشور مسأله افت تحصیلی و پایین بودن سطح عملکرد دانش‌آموزان آن کشور است. عوامل مختلفی در افت تحصیلی تأثیر دارد که ناسازگاری تحصیلی می‌تواند یکی از آنها باشد. شناخت عوامل پیچیده‌ی مؤثر در سازگاری موفق بسیار حائز اهمیت است. سازگاری تحصیلی دانش‌آموزان در مدرسه قسمتی از سازگاری عاطفی - اجتماعی آنان می‌باشد که می‌تواند شامل مجموعه واکنش‌هایی باشد که توسط آن، یک دانش‌آموز ساختار رفتاری خود را برای پاسخی موزون به شرایط جدید (مدرسه) و به فعالیت‌هایی که آن محیط از دانش‌آموز می‌خواهد، تغییر می‌دهد. بنابراین، ضوابط سازگاری تحصیلی دانش‌آموزان باید در این محیط و فعالیت‌های مطرح در آن جستجو شود. دانش‌آموزی که بتواند به این ضوابط (اجرای برنامه‌های مشخص، قبول قواعد انضباطی خاص، رعایت قواعد مطرح در روابط انسانی و مدرسه ای و ...) پاسخ مثبت دهد «طبیعی» یا «سازگار» است (اکبری، ۱۳۸۸). سازگاری در یک معنای ساده یعنی برقراری رابطه‌ی رضایت بخش بین خود و محیطی که در آن زندگی می‌کنیم. سازگاری نشانه‌ی آگاهی فرد و توانایی فرد است. به نظر دریور^۱ فرد در شرایطی قرار می‌گیرد که قادر است خود را با محیط تحصیلی به گونه‌ای مناسب، هماهنگ نماید (قاضی، ۱۳۸۶).

انسان در بسیاری از شئون زندگی با سایر افراد جامعه در فعل و انفعال مداوم قرار می‌گیرد و می‌بایست برای ادامه حیات و تأمین نیازهای خود به زندگی گروهی تن دهد و با دیگران برای رسیدن به هدف مشترک سازش

---

^۱-Drwver

کند، در چنین شرایطی، در رابطه با سایر افراد جامعه است که هر کس ناگزیر باید به نوعی سازگاری رضایت بخش دست یابد. بنابراین سازگاری در دورانی که عصر پیچیدگی و تغییرات سریع اجتماعی است یک ضرورت به شمار می آید (بیاتی، ۱۳۸۳).

اجتماعی شدن یک فرآیند جا به جایی ارتباطی میان فرد و جامعه است و در طول حیات انسان این فرآیند در دو مقوله یادگیری و یاد دادن صورت می گیرد، سازگاری در قالب این دو فرآیند صورت می گیرد. به طور کلی موجود زنده برای ادامه حیات خود به سازگاری با محیط پیرامون خویش نیازمند است. از طرف دیگر هر فرد حدوداً ۱۲ سال از عمر خود را در محیط مدرسه و ارتباط با همسالان می گذراند، در این مسأله مهم، رشد شناختی، عاطفی، نگرش معلمان و دانش آموزان و روابط حاکم بر مدرسه و حتی امکانات و فضای مدرسه تأثیر انکارناپذیری بر هویت یابی و شکوفایی استعداد و پیشرفت تحصیلی افراد دارد (آذین و موسوی، ۱۳۸۹). کمتر مفهومی است که به اندازهی هویت واجد معانی متعدد باشد. وجود مفاهیم مترادف و مرتبط متعدد برای هویت (مانند من فاعلی، من مفعولی، ما، خود، درک از خود، تصور از خود، بازنمایی خود، آگاهی از خود، خود انگاره، هویت خود، الگو، سوپر الگو و شخصیت) نیز شاید از همین جا سرچشمه می گیرد (دوران، ۱۳۸۲). روان شناسان هویت را جزء لازم و اساسی تمام انسان ها در همه ی فرهنگ ها می دانند که از لحظه تولد تا هنگام مرگ ادامه می یابد (زکی، ۱۳۸۲). هویت و نحوه شکل گیری آن از جمله موضوعاتی است که مورد علاقه بسیاری از حوزه های علمی هم چون روان شناسی، جامعه شناسی، علوم سیاسی و حتی ادبیات و هنر می باشد. از دیدگاه روان شناسی موضوع هویت در شاخه های مختلفی چون روان شناسی اجتماعی، روان شناسی رشد، روان شناسی مرضی، روان شناسی شخصیت مورد بحث قرار می گیرد، این موضوع از یک طرف نشان دهنده اهمیت و از طرف دیگر نشان دهندهی وسیع بودن حوزه مورد بررسی می باشد. به کمک هویت است که افراد به تعریفی از خویش می رسند. اگر این تعریف با واقعیت اجتماعی در تعارض باشد حالت هایی چون عدم پختگی، فشارهای روانی و مشکلات رفتاری را تجربه می کنند. شاید اولین رویکرد مدرن و علمی درباره هویت، به نظریات ویلیام جیمز^۱، روان شناس آمریکایی، دربارهی خود^۲ برمی گردد (بامسینر^۳، به نقل از دوران، ۱۳۸۲). جیمز مطالعاتش را دربارهی مفهوم خود از سال ۱۸۹۲ شروع کرد، ماهیت خود را شرح داد و به تفاوت بین خود فاعلی^۴ و خود مفعولی^۵ پرداخت. وی جایی دیگر از مفهوم خود فراتر رفته و از ارتباط خود و هویت صحبت به میان می آورد. جیمز، هویت شخصی را مفهومی می داند که فرد از

^۱ - W. James

^۲ - self

^۳ - Boumehster

^۴ - I

^۵ - me

خودش به عنوان یک شخص دارد. این مفهوم ناشی از تجربه، تداوم و تمایز است، یعنی "خود" در طی زمان یکسان باقی می‌ماند و در عین حال از دیگران متمایز است (محسنی، ۱۳۷۵). بعد از جیمز، اریکسون^۱ در نظریه رشد روانی - اجتماعی خود از هویت صحبت به میان آورد. وی در نظریه رشد روانی - اجتماعی خود به اهمیت ارتباط با دیگران و نقش آن در تکوین و تکامل هویت فرد می‌پردازد، و به مراحل اشاره دارد که طی آن، شخصیت فرد از طریق ارتباط و تعامل با دیگران در طی مراحل رشد روانی - اجتماعی تکامل می‌یابد. به اعتقاد وی شخصیت فرد در طی هشت مرحله یا چند دوره‌ی مهم زندگی رشد می‌کند. افزون بر این فرد در هر یک از مراحل زندگی با یک بحران رو به رو است (پاستونز، هینسون و ساردو - براون، ۲۰۰۱). بنابراین با توجه به مطالعات و تحقیقات انجام شده و اهمیت سازگاری عاطفی - اجتماعی و سبک‌های هویت و نقش آن‌ها در سازگاری تحصیلی، پژوهشگر قصد دارد تا به رابطه‌ی سازگاری عاطفی - اجتماعی و سبک‌های هویت با سازگاری تحصیلی بپردازد.

بیان مسأله

مفهوم سازش و سازگاری از اوایل قرن نوزدهم در نظریه‌ی تحول‌گرایی جایگاه مهمی پیدا کرده است، از نظر لامارک^۲ هر موجود زنده خود را با محیط خارج سازگار می‌کند. بدین ترتیب در او تغییراتی به وجود می‌آید، که از راه توارث از نسلی به نسلی دیگر منتقل می‌شود (حبیبی، ۱۳۸۰). لازاروس و فولکمن (۱۹۸۴) سازگاری را تغییر دائمی در ادراک و رفتارها به منظور پاسخگویی به خواسته‌های درونی و بیرونی که از توانای‌های شخصی بالاتر است، می‌دانند. به طور کلی، سازگاری را می‌توان به کار بردن شیوه‌هایی برای حل مسائل تعریف کرد. هر اندازه فرد بیشتر تمایل داشته باشد که مسائل خود را حل کند، به همان اندازه بیشتر توان خواهد داشت که راهبردهای مؤثر برای مقابله با استرس را فراهم کند (گنجی، ۱۳۸۹). عملکرد تحصیلی و مسأله موفقیت و شکست تحصیلی، یکی از مسائلی است که افکار دولت مردان و دست‌اندرکاران آموزش و پرورش را به خود معطوف کرده است، بنابراین موضوع افت تحصیلی و عدم سازگاری موضوعی است که مسئولین و متخصصان آموزش و پرورش، علاقه‌مند به پرداختن به آن هستند، یکی از عوامل مهم در افت تحصیلی را می‌توان عدم سازگاری تحصیلی دانش‌آموزان ذکر کرد، بنابراین منظور از عدم سازگاری تحصیلی کاهش عملکرد دانش‌آموزان از سطحی رضایت بخش به سطحی نامطلوب است (بیابان‌گرد، ۱۳۸۸). علل و عوامل تأثیرگذار درم عملکرد تحصیلی افراد را می‌توان

^۱ - Erikson

^۲ - lamark

به سه دسته تقسیم کرد: الف) علل فردی (سازگاری اجتماعی) ب) علل خانوادگی (سازگاری عاطفی) ج) علل مدرسه‌ای (سازگاری تحصیلی). سازگاری به معنای «نرمش» و «انعطاف» است. به عبارت دیگر نرمش و انعطاف منجر به سازگاری می‌شود که از راه فرهنگ‌پذیری دست یافتنی است و نه هم‌رنگ شدن با آن. مطلوب‌ترین سازگاری اشاره به این دارد که فرد از همه‌ی جنبه‌های زندگی خویش کاملاً راضی و خوشحال باشد و به سطحی از توانایی‌ها برسد که در کلیه‌ی تماس‌هایش با محیط احساس شادمانی کند و از ادامه‌ی حیات شادمان گردد (اکبری، ۱۳۸۸). فرنج^۱ (۱۹۹۰) به این نتیجه رسید که تفاوت‌های جنسیتی در سازگاری تحصیلی دختران و پسران تأثیر دارد. زترگرن^۲ (۲۰۰۳) هیچ تأثیر جنسیتی در سازگاری تحصیلی مشاهده نکرد، او بر این عقیده بود که هم دخترها و هم پسرها دارای معیارهای تحصیلی برتری هستند. علاوه بر این ادی بای^۳ (۱۹۹۳) بر این باور بود که کودکان دارای سابقه‌ی خانوادگی ضعیف، مشوش و نا منظم عاطفی معمولاً با سازگاری مؤثر با نظام مدرسه مشکل دارند این نشان می‌دهد که خانواده‌ها در درجه‌ی اول برای برآورد کردن نیازهای روانی و ابتدایی کودکان خود مسئول هستند. این‌که تا چه اندازه یک دانش آموز می‌تواند با محیط جدید سازگار باشد ممکن است تا حد زیادی به سابقه‌ی خانوادگی بستگی داشته باشد (ادی بای به نقل از اماتسا^۴، ۲۰۰۶). از طرف دیگر رفتار آدمی تحت تأثیر عوامل دیگری از جمله مدرسه، روابط میان والدین و گروه همسالان قرار می‌گیرد (بیاتی، ۱۳۸۳). بحث سازگاری و ناسازگاری در چارچوب مباحث شخصیتی قرار می‌گیرد، زیرا زمینه‌هایی مانند یادگیری، ادراک، تفکر، عواطف، هوش و مواردی دیگر از این قبیل را شامل می‌شود که این زمینه‌ها، شخصیت فرد را شکل می‌دهند. روان‌شناسان در تعریف شخصیت اتفاق نظر ندارند ولی می‌توان گفت شخصیت عبارت است از خصوصیات و شیوه‌های رفتاری و کیفیت سازگاری فرد که جنبه‌ی دائمی دارد، که فرد را از دیگران متمایز می‌سازد و سبب ارتباط او و دیگران می‌شود (اکبری، ۱۳۸۸).

اریکسون (۱۹۹۸) هویت را به عنوان ادراکی از خود تعریف می‌کند که این ادراک حاصل انسجامی است که میان تجارب گذشته، حال و آینده ایجاد می‌شود. برای مثال نتایج تعداد زیادی از تحقیقات از دهه‌ی ۱۹۶۰ تا کنون نشان داده است که بهترین تعریف از هویت، تعریف آن به صورت سازه‌ای چند بعدی است (از کلسنی^۵ و دالینگر^۶، ۱۹۹۵).

^۱ - French

^۲ - Zettergren

^۳ - Adebay

^۴ - omoteso

^۵ - Calency

^۶ - Dollinger

گالسر^۱ هویت را آن تصویری می‌داند که فرد از خودش دارد و این تصویر ممکن است با تصوراتی که دیگران از او دارند هماهنگ و یکسان و یا با آنها کاملاً متفاوت باشد (گالسر به نقل از شفیع آبادی و ناصری، ۱۳۸۹). در نظریه اریکسون افراد هشت مرحله‌ی متوالی رشد روانی - اجتماعی را پشت سر می‌گذارند، که هر مرحله بر پایه موفقیت مرحله‌ی قبل استوار است. وی معتقد بود که بیشترین مشکلات رشدی طی دوره نوجوانی یعنی مرحله‌ی پنجم رشد روی می‌دهد که این مرحله هویت در برابر سردرگمی نقش، به‌عنوان بحران هویت در نظر گرفته شده است. تجارب این مرحله رشد می‌تواند به‌طور مستقیم بر مراحل بعدی زندگی اثر بگذارد. طی این مرحله‌ی رشد جستجوی حرفه، ارزش‌ها و باورها آغاز می‌شود. من کیستم؟ به کجا می‌روم؟ و چه خواهم شد؟ سؤال‌هایی هستند که این تجربه را مشخص می‌کنند. (وایت و همکاران، ۱۹۹۸) مارسیا (۱۹۹۰) چهار سبک پردازش هویت را بیان می‌کند: ۱- پراکندگی هویت^۲: این افراد هنوز بحران هویت را تجربه نکرده‌اند و تعهد به مجموعه‌ای از عقاید در آنان ایجاد نشده است. ۲- هویت پیش‌رس^۳: این افراد هنوز یک بحران هویت را تجربه نکرده‌اند اما به مجموعه‌ای از ارزش‌ها بر اساس تصمیم دیگران (معمولاً والدین) متعهد شده‌اند. ۳- هویت مهلت‌خواه^۴: این افراد به دنبال رسیدن به تعهد در رابطه با اهداف انتخابی خود هستند. در مطالعه موئوس^۵ (۱۹۸۸) ۳۰ درصد از دانش‌آموزان هویت مهلت‌خواه داشته‌اند (شکر کن و همکاران، ۱۳۸۴). ۴- کسب هویت: حالتی است که از انسجام هویت خبر می‌دهد، که به موجب آن نوجوانان انتخاب‌های آگاهانه و قاطع خود را درباره‌ی شغل و ایدولوژی انجام داده‌اند (اسلاوین، ۱۳۸۹). مارسیا (۱۹۸۰) نشان داد که برخی نوجوانان متعلق به خانواده‌های سخت‌گیر و متحجر، به احتمال زیادی از خانواده فاصله بگیرند و این امر موجب شود که یک «خود کاذب» که شخصاً آن را به دست نیاورده‌اند مبتلا شوند (لطف آبادی، ۱۳۸۹). مطالعات دیگر نشان می‌دهد نوجوانانی که روابط گرم و صمیمانه‌ای با والدین خود دارند مفهوم عمیق‌تر و اعتماد به نفس بیشتری از خود دارند و از سازگاری بالاتری برخوردار هستند و با مشکلات درگیر می‌شوند و برای یافتن راه حل مناسب تلاش می‌کنند (حجازی و همکاران، ۱۳۸۸).

^۱- Ghasser

^۲- Identity diffusion

^۳- Identity foreclosure

^۴- Identity moratorium

^۵- Muuss

برزونسکی (۱۹۸۹) سه سبک هویت را معرفی می‌کند که عبارت‌اند از: ۱- سبک اطلاعاتی: این افراد خود تأمل‌گر بوده و اطلاعات مربوط به خود را فعالانه جستجو می‌کنند. ۲- سبک هویت هنجاری: عمدتاً مفروضات ذهنی و ارزش‌های افراد مهم را پذیرفته و با انتظارات آن‌ها هم‌نوایی می‌کنند. ۳- سبک سردرگم - اجتنابی: افرادی هستند که حتی الامکان از برخورد با موضوعات مربوط به هویت اجتناب می‌کنند، علاوه بر این سه سبک وی تعهد هویت را معرفی می‌کند. تعهد عبارت است از چارچوبی ارجاعی، جهت‌دار و هدفمند که رفتار و بازخوردهای فرد در درون این چارچوب بازبینی، ارزیابی و تنظیم می‌شود (برزونسکی، ۱۹۹۲). نتایج پژوهشی نشان می‌دهند که آزمودنی‌هایی با وضعیت هویت زودرس بیشتر از سبک‌های هویت هنجاری، افراد با وضعیت هویت موفق و دیرس بیشتر از سبک‌های اطلاعاتی و افراد با وضعیت هویت سردرگم بیشتر از سبک هویت سردرگمی - اجتنابی برای حل مسائل و تصمیم‌گیری موضوعات مرتبط با هویت استفاده می‌کنند (برزونسکی و همکاران به نقل از آقاجانی، ۱۳۸۱). حسین‌نژاد در پژوهش خود نشان داد که پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان با پایگاه‌های هویت موفق و تعلیق هویت نسبت به پایگاه‌های هویت سردرگم و زودرس بهتر است. و هم‌چنین هویت سردرگم در دانش‌آموزان مسن‌تر و فرزندان اول و رشته‌ی تحصیلی ریاضی - فیزیک کمتر است. نتایج پژوهشی نشان داد تفاوت معناداری بین دانش‌آموزان سطوح متفاوت اقتصادی با تعداد اعضای خانواده‌ی دانش‌آموزان در هویت سردرگم وجود ندارد. با توجه به مطالب بیان شده محقق قصد دارد این سؤال را بررسی کند که آیا بین سازگاری عاطفی - اجتماعی و سبک‌های هویت با سازگاری تحصیلی در دانش‌آموزان رابطه وجود دارد؟

اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

کشور ایران کشور جوانی است. حجم عظیمی از جمعیت ایران را نوجوانان و جوانان تشکیل می‌دهند، این نشان‌دهنده اهمیت و لزوم توجه به مسأله نوجوانان و جوانان کشور است. جوان بودن جمعیت کشور بر تغییرات اجتماعی مؤثر است، از سویی دیگر بخش بزرگی از جمعیت کشور را دانش‌آموزان تشکیل می‌دهند. لذا شناخت بیشتر عوامل مؤثر بر سازگاری عاطفی - اجتماعی، عوامل شکل‌دهنده‌ی هویت و سازگاری تحصیلی، مسئولان را در امر برنامه‌ریزی یاری خواهد داد. سازگاری تحصیلی ناموفق از زمینه‌هایی است که نگرانی روزافزونی را برای نظام آموزشی به همراه داشته است. بنابراین شناسایی عوامل پیچیده‌ی مؤثر در عدم سازگاری تحصیلی بسیار مهم است. وجود عدم سازگاری تحصیلی در مدارس موجب افت تحصیلی و پایین بودن سطح عملکرد تحصیلی و ترک تحصیل دانش‌آموزان می‌شود. افت تحصیل و ترک تحصیل یکی از مشکلات اساسی تعلیم و تربیت در کشورمان

است، هر ساله بخش مهمی از منابع انسانی و مالی جامعه را به هدر می‌دهد و آثار شوم و ناگواری بر جای می‌گذارد که موجب پیدایش نابسامانی‌هایی در جامعه می‌شود. بنابراین باید در جستجوی راه‌های موجود و بالقوه‌ای باشیم که این بحران را کاهش دهد. یکی از این راه‌ها را می‌توان افزایش سازگاری تحصیلی در بین دانش‌آموزان به حساب آورد.

سازگاری تحصیلی می‌تواند تحت تأثیر سازگاری عاطفی - اجتماعی قرار گیرد. آذین و موسوی سازگاری عاطفی - اجتماعی را هماهنگ شدن با محیط پیرامون خود می‌دانند، که برای هر موجود زنده‌ای ضروری است (آذین و موسوی، ۱۳۸۹). تحقیقات طولی نشان داده‌اند که سازگاری عاطفی - اجتماعی کودکان یکی از مؤثرترین شاخص‌ها برای پیش‌بینی هویت فرد در آینده است (کریکو داج^۱، ۱۹۹۴). موضوع هویت از جمله مباحثی است که نظر روان‌شناسان و جامعه‌شناسان را همواره به خود معطوف داشته است، خصوصاً در دهه‌های اخیر بالا رفتن اضطراب نسل جوان و بحران هویتی که ریشه در تحولات نوین جهان دارد، هویت شخصی، ملی، مذهبی و اجتماعی، فردی را تحت الشعاع قرار داده است. امروزه نیاز جوانان و نوجوانان به هویت و ثبات هویتی بیش از هر زمان دیگر است. از آنجا که قسمت مهمی از شخصیت نوجوانان در محیط خانواده شکل می‌گیرد، مسلماً چگونگی ارتباط والدین با نوجوانان و چگونگی تأمین نیازهای عاطفی - اجتماعی آنان در خانواده نقش بسیار مهمی در شکل‌گیری رفتارها، عادت‌ها، نگرش‌ها، سازگاری و هویت فرد ایفا می‌کند.

اطلاعات به دست آمده از تحقیق حاضر، می‌تواند یاری دهنده‌ی برنامه‌ریزان و مسئولان آموزش و پرورش باشد. مسأله‌ی افت تحصیلی امروزه یکی از نگرانی‌های عمده‌ی خانواده و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت است. متأسفانه این پدیده زیان‌های هنگفتی برای جامعه و خانواده‌ها در پی دارد. به طوری که طبق گزارش وزارت آموزش و پرورش در سال ۱۳۸۷ خسارت ناشی از افت تحصیلی دانش‌آموزان بالغ بر ۸۰۰ میلیارد ریال گزارش شده است (بیابانگرد، ۱۳۸۸). توجه به سازگاری عاطفی - اجتماعی و هویت که بخشی از سازگاری تحصیلی جوانان را تحت تأثیر قرار می‌دهد، ایجاب می‌کند که به آن‌ها بیشتر توجه شود. مسائل هویتی، کیستی در زمان حال را در بر می‌گیرد و از نوجوانی که برای خود ارزشی قائل نیست نمی‌توان انتظار داشت که منشأ خدمت برای دیگران باشد. نظر به جمعیت رو به افزایش دانش‌آموزان و مشکلات عدیده بر سر راه آنان لازم است که اطلاعات حاصل از این پژوهش در اختیار مسئولان امر قرار گیرد تا با برنامه‌ریزی، به حل جدی آن بیندیشند. و هم‌چنین این نتایج آگاهی بخش خانواده‌ها و مربیان تعلیم و تربیت باشد. با توجه به عوامل متعدد مؤثر بر سازگاری عاطفی - اجتماعی، شکل‌گیری هویت و سازگاری تحصیلی، لازم است که اطلاعاتی در این زمینه در اختیار عوامل انسانی تأثیر گذار در

^۱-Crick& Dodge